

Romány Pál

Agrárpolitika a századfordulón

„Nekem az egész magyar gazdatársadalomra szükségem van...
A magyar gazdának ne ellenségeket teremtsünk, hanem
a magyar gazdáknak új barátokat igyekezzünk szerezni.”

Darányi Ignác

A millenniumi években (1895—1903), majd a század első éveiben (1906—1910 között) *Darányi Ignác* állt az agrártárca élén. Születésekor, 1849. január 15-én, Ferenc József császár csapatai uralják az országot. Képviselő, amikor Kossuth Lajost — 45 évi emigráció után — temetik Pesten. A gyászsztartáson a magyar kormány nem, de Darányi Ignác képviselő részt vesz. Ferenc József király új földművelésügyi minisztert nevez ki 1895. november 2-án. Neve, a jóságkormányzó apának adott nemesség révén: pusztaszentgyörgyi és tetétleni Darányi Ignác. A képviselőház alelnöke ekkor, korábban az országgyűlési naplóban közlekedési, folyamszabályozási, ármentesítési ügyek vitáiban olvasható a neve. Miniszterként törvényjavaslatok során az előadója, interpellációk megválaszolója. Többször kellett az „alföldi munkásmozgalom tárgyában” is helytállnia.

A földmunkás köröket a kormány már előbb feloszlatja. A hódmezővásárhelyi bíróság *Szántó Kovács Jánost* öt évi börtönre ítéli, mint a „zendülők vezérét” 1895 tavaszán. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület az ügyvezető titkárát, Rubinek Gyulát bízta meg az áldozatokat követelő, súlyos helyzet vizsgálatára. Parasztszocializmus című könyve — azaz beszámolója — már közkezen forog, amikor az új miniszter leteszi az esküt. Fogyóban van a kubikus munka, növekszik a kivándorlás és az elégedetlenség. Mit vállalt tehát Darányi Ignác? És mit tudott tenni 12 évi (8+4) mezőgazdasági minisztersége alatt? Azaz: miért kapott szobrot és az hová lett az 1945 után?

Milyen az ország?

Magyarország nemzeti jövedelmének több mint 60%-a a korabeli őstermelésből származott ebben az időben. A szántóterület 22,5 millió kh., 4 millióval (!) több, mint a folyamszabályozás—vizrendezés előtt. A területnek mindössze 5,8%-át művelte a gazdaságok 54%-a (az 5 kh-nál kisebb „gazdaságokat” számolták ebbe a csoportba), azaz 1,3 millió törpebirtokos. Az egyenként ezer

kh-nál nagyobb gazdaságok száma csak 3 768 volt, de a terület 32,3%-án gazdálkodtak. Az 1895. VIII. t.c. alapján megejtett statisztikai összeírás alapján a Dunántúlon és a Tisza jobb partján 40%-os volt az említett birtoknagyság aránya.

A Magyar Birodalom népessége — a korabeli megnevezés szerint — 20 millió 886 ezer volt az 1910-es népszámláláskor. A 6 éven felüli számbavett népesség *egyharmada analfabéta*. (A városok között az írástudók arányát tekintve az első: Sopron.) Továbbá: a Birodalom lakosságának 51,9%-a nem magyar anyanyelvűnek vallotta magát. A románok vezettek 2,9 millióval (14,1%), a németek következtek 2,03 millióval (9,8%), majd a szlovákok 1,967 millióval (9,4%), továbbá a horvát, a szerb, a rutén és más nemzetiségek következtek.

A sajátos berendezkedésű Monarchia számos további jellegzetességétől itt el lehet tekinteni, de az ország néhány, főleg agrárjellegű vonásának említését nem mulaszthatjuk el. Darányi szerepe, kiegyenlítő törekvése, útja a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagságáig nem jellemezhető másképpen. Mégis, csak a legfontosabbakra, a szakirodalom egy részére utalhatunk. (1)

A mezőgazdasági tárca (földművelésügyi minisztérium néven) csak 1889-ben vált le, viták közepette, az ipari és kereskedelmi minisztériumról. Az egymást gyorsan váltó kormánytagok sorában Darányi az ötödik volt az FM élén. Több kormányban, néhány év megszakítással. Kétszer vagy többször mások is voltak azóta is mezőgazdasági miniszterek (pl. Erdei Ferenc, Dobi István) de sokkal rövidebb időt töltve beosztásukban. Az agrártermelés és az agrártársadalom állapotát akkor sem lehetett kiegyensúlyozottnak, nyugalmasnak minősíteni. A gazdasági növekedés, az ágazatok közötti átrendeződés, a kereskedelmi forgalom, vám és értékesítési gondok több hasonlóságot is mutatnak mostani gondjainkkal. A foglalkoztatási és jövedelmi-megélhetési terhek, valamint az évek és a területek közötti eltérések különösen nagyok voltak. Hamis volna természetesen párhuzamot keresni, hiszen alapvetően más körülményekkel kellett akkor, és másokkal szükségese most számolni. Az eltelt száz év sem „átlagos” évszázad volt Magyarország és az agrártársadalom életében. Az agrárpolitikai tematika áttekintése mégis kínál egybevetési lehetőségeket, s elősegítheti azoknak a különbségeknek a jobb felismerését is, amelyek Darányi Ignác tevékenységének, illetve értékelésének hátterében meghúzódnak. Mert végül is a döntő kérdés az, hogy milyen volt és milyen lett a falu, a hazai mezőgazdaság ebben az időszakban? Mit tudott változtatni Darányi minisztériuma, és a falu tudott-e hatással lenni Darányi politikájára?

Falu és mezőgazdaság a századfordulón

Már utaltunk rá, hogy a termelési ágazatok között átrendeződés ment végbe. Gazdasági kényszer, elemi érdek parancsolta az alkalmazkodást. A hazainál jobb termelési módszerek, fajták megismerése, bevezetése és alkalmazása égetően sürgőssé vált. Nyugat-Európa, Skandinávia országaiban, valamint az Amerikai Egyesült Államokban már új eljárások, „ördögös gépek”, vegyszerek stb. segítették a földművest (a farmert) a munkájában. Ezen a tájon a megátalkodott östermelés divott a birtokos parasztság és a gazdasági cselédség, a majorsági gazdálkodók körében egyaránt. A hitbizományok száma gyorsabban szaporodott a kiegyezés után, mint ahogyan a korszak szántógépei, új tenyésztési és ter-

mesztési eljárásai teret nyertek. Ahol mégis — szigetként — ez utóbbiak megtalálhatók voltak, gyakran váltak a gyanakvás, a gúnyolódás céltábláivá. (Előfordult, hogy okkal, mert akadt az újítók között „gyakorlatiasság nélküli ábrándozó” is.)

A primitív, csaknem kizárólag hagyományos eszköz- és fajtahasználat, az extenzív termelési szerkezet hasonló viszonyokat jelentett az életmódban, az agrárcivilizáció egészében is. És útját állta a nyugati országokból érkező technikai-élelmiszeripari terjeszkedésnek is. A vasút pedig további új lehetőségeket tárt fel az áruszállításban, bankok is alakultak a finanszírozásra. A közlekedési utak és a folyók találkozásánál épülni kezd a mezőgazdasági árufeldolgozás és -raktározás több új bázisa. *A századfordulóra már Európa legnagyobb malomipari központja Budapest.* (2)

A gazdaság és a társadalom előzőekben jelzett polarizáltsága nyilvánvalóan feszültségeket hordozott, sőt társadalmi konfliktusokat váltott ki már a millennium előtti években is. Az alföldi megyék sorára kiterjedő földmunkás és szegényparaszt mozgalmak, majd az ismétlődő aratósztrájkok éles ellentétben voltak a millenniumi ünnepek pompájával, a „minden nagyon jó” uralkodói szemlélettel. Az ellentétek elkerülhetetlenül vezettek a földmunkás mozgalom pártosodásához, az ún. agrárszocialista erők fellépéséhez, követeléseik megfogalmazásához. (3)

„Darányi nem volt ellensége sem az iparnak, sem a kereskedelemnek — irta róla a jeles gazdaságtörténész — de szembehelyezkedett minden egyoldalúsággal, a meglévő értékek feláldozásával és szétrombolásával. Éles szeme meglátta, hogy a nagytőke és a szabad vállalkozás a dinamikus sikerrel kecsegtető iparfejlesztéssel teljesen összeszövődött, az agrártársadalom szövetkezeti segítsége pedig gyermekcipőben jár... szakít tehát a be nem avatkozás elvével és megszervezi az állami támogatás agrárrendszerét”. (4)

Ennek a rendszernek a kialakításánál ama bizonyos 52%-kal, a nem magyar anyanyelvűek arányával, illetve következményeivel is számolnia kellett. Az Alföld némely körzetében, továbbá *az ország peremvidékein az agrártársadalomban a nemzetiségiek túlsúlya volt a jellemző.* A velük való párbeszédet nem csak a nézetek, hanem az elfogadás és a nyelvtudás különbözősége is nehezítette. Képviselőházi felszólalásában nem véletlenül beszélt erről Achim András. „Tény az — mondotta a békéscsabai képviselő — hogy ebben a hazában nem vagyunk mindnyájan magyar származású polgárok. Több nyelvű és több nemzetiségű polgárok lakjuk, szolgáljuk pénzzel és vérrel egyaránt ezt a hazát. Jó magam sem dicsekedhetem azzal, hogy magyar származású vagyok, mert mint több lap gúnyosan állítja, alföldi származású paraszt, tót gazda vagyok... De mivel Magyarországon lakom, igyekszem a magyar hazafiak közt az elsők között lenni.” (5) És első volt Achim — *Ady Endre* barátja — abban is, hogy tételes földreform-javaslatot terjesztett az országgyűlés elé. Nem számolt azzal, hogy szelet vet...

Mit tehetett Darányi?

I. Ferenc József miniszterének, azaz Darányi Ignácnak is, számolnia kellett azzal, hogy „aki szelet vet, vihart arat”. Alkatta sem, felelőssége sem volt Achiméval egybevethető. Mindenekelőtt a közeggel, a közállapotokkal kellett szá-

molnia. A fogadtatással. Amikor — miniszterségének utolsó harmadában — előáll második nagy érdemi telepítési (azaz nem földosztási, csak parcellázási, kisbérleti) javaslatával, megkapja, hogy „még eddig nagyobb merényletet nem kísérelt meg törvénytervező a földtulajdon ellen a magyar gazdaközösség (azaz a nagybirtokosok — R.P.) rovására... Remélem — folytatta a szélsőkonzervatívok vezére —, hogy az állami mindenbe beavatkozási viszketeg, az állami szocializmus e szörnyszülőtte végleg lekerül a napirendről”. (6) Zelenski Róbert gróf reménye majdnem teljesült. Igazi földosztás, a hitbizományi földek parcellázása — korrekcióktól eltekintve — nem került többé napirendre a magyar országgyűlésben. Egészen 1945-ig.

Mit tehetett, mit tett tehát egy évszázaddal ezelőtt Darányi Ignác? Sokat tett, az ország javát szolgálta, a kor korláta között, lehetőségeit kitérve. Változó sikerrel, változó harcmezőkön. Viselve a kibontakozó hazai munkásmozgalom, az új pártok megbélyegző bírálatát is, meg a „merkantilisták”, továbbá a Zelenski-félék elfogult támadásait is. Közben még Bécsre is figyelnie kellett, hiszen sokféle hazai folyamat forrásvidéke ott volt található.

Darányi agrárpolitikai koncepciója természetesen formálódott a 12 év alatt — a kormányfők, a feltételek is változtak —, de legalább hat olyan témakör kiemelhető, amelyek kísérték, jelen voltak valamilyen mértékben egész tevékenységében. Mégpedig úgy, hogy működésüket, eredményeiket később is számba lehetett venni, sőt kedvező voltak még napjainkban is mérhető. Egy fontos témakör, a birtokstruktúra kivételével, ahol a legnagyobb maradt a deficit. Ám menjünk sorjában!

(1) Elsőnek kellett hozzálátnia a földművelésügyi szakigazgatás megerősítéséhez, pontosabban: kiegészítéséhez. Szervezetre, létszámra, s főleg: felkészült, rátermett munkatársakra volt szüksége Darányinak. Sikerének egyik titka, hogy kiváló szakértőket nyert meg az ügynek. (Nem felejtendő az sem, hogy a minisztériumi létszám emeléséhez királyi jóváhagyás kellett!) A mezőgazdasági akadémiák hírneves tanárait — akár időleges szolgálatra — bevonta a minisztérium munkájába, vagy eseti megbízatásokkal látta el.

A nemzeti szervezeti rend kiépítéséhez tartozott a gazdasági tudósítók hálózatának országos megszervezése, tőlük az információk (termésbecslés, növényegészségügy stb.) rendszeres összegyűjtése és — tájékoztatásuk által — az információk eljuttatása a termelőkhez. (A tudósítók névsorát, címét a minisztérium évente — más tudnivalókkal együtt — könyvben is kiadta.) Mondhatnánk, hogy a gazdajegyzői — falugazdász hálózat elődjét Darányi építette ki. A helyközi ügyintézés más összefüggésben is fontosnak tartotta. Amikor Kárpátalján, majd Erdélyben különleges feladatot regionális fejlesztési akciót indít, mindkét alközpontban kirendeltséget létesít, kormánybiztost állít a helyben való intézkedés elősegítése végett. Így vált lehetségessé, hogy pl. a székely kisgazdák angliai sertéseket kaptak, hogy a szövetkezeti tejfeldolgozás melléktermékeit jól hasznosíthassák.

A tényleges helyzetfelmérést nagyban segítette az a mezőgazdasági statisztikai összeírás, amit — a még Darányi elődei által előkészített — 1895. évi VIII. t.c. alapján megejtettek. Az ágazat javára igyekszik fordítani azt is, hogy évente jelentést ad (írásban) a minisztérium munkájáról az Országgyűlésnek.

(2) Darányi jól látta, hogy az agrárcivilizáció emelése, a szakoktatás és mezőgazdasági ismeretterjesztés érdemi javítása nélkül semmi új alkalmazása

nem remélhető az agrártermelésben. A gazdasági érdekképviselőktől is elvárta, hogy tanulmányozzák a korszerű eljárásokat és vezessék be a hasznosíthatókat saját gyakorlatukban. A tekintélyes óvári professzorokat miniszteri megbízással küldi Európa országaiba s beszámoló jelentéseiket kiadatja, terjeszti. Újhelyi Imre jelentését a nyugat-erurópai szarvasmarha-tenyésztés, tejtermelés és szövetkezeti feldolgozás módszereiről diszes kötésben küldeti szét az országba. Az OMGE képviselőit Skandinávia országainak tanulmányozására ösztönzi. Úgy tűnik, hogy Darányi egyébként is *bizik a tudás, a betű erejében*. Vezetése idején több száz könyv, füzet kiadását fedezi a minisztérium, sőt szaklapot is ad ki. A könyveket is több nyelven, de a minisztériumi „újságot” valamennyi nemzetiség nyelvén megjelenteti. A falvakba népkönyvtárakat telepít. Új főiskolákat, és földművesiskolákat alapít és elkezdődik az ún. ismétlő iskolák, s hozzá a gazdasági szaktanárképzés kiépítése, hogy a falusi iskolák a falusiak megélhetését jobban segíthessék.

Az oktatói-ismeretterjesztési körbe sorolható a *Magyar Mezőgazdasági Múzeum* megalapítása, felépítése a Városligetben.

(3) A harmadik témakör az első kettőből építkezhetett. A mezőgazdasági kísérletügy országos megalkotásáról, tucatnyi kutató állomás, fejlesztő, tanácsadó, esetenként ellenőrző telep létesítéséről kell szólni. Nem túlzás ezért a megalkotásról beszélni. Az állami oktatási intézmények, a ménesbirtokok, a gödöllői koronauradalom és más vállalkozó gazdaságok mind befogadóivá, majd kibocsátóivá válnak az új fajtáknak, az új eljárások kipróbálásának, az új eszközök, technológiák bemutatásának és terjesztésének. Sokféle fenntartást kellett visszazoritania és sokat küzdenie azért, hogy évről évre több költségvetési támogatást kapjon a tárca e célok szolgálatára. És kapott is. (7)

A korszerűsítés jól felismert követelményén túlmenően több más ok is szerepet játszott abban, hogy a tudomány és az oktatás prioritást élvezett Darányi agrárpolitikájában. Az egyik a növény- és állategészségügyi helyzet. A szőlő-kultúrában a filoxéra pusztított, kiterjedt hegyvidékek lakossága maradt bevétel, megélhetési lehetőség nélkül. A rezisztencia megoldása, elterjesztése országos, nagy kampányt kívánt. Az állategészségügy szerepét — a járványos megbetegedések elhárításán kívül — megnövelte az intenzív, istállózott tartásmódot követelő állatfajták tenyésztésbevétele, a drága import védelme és szaporítása is. Darányi olyan különleges figyelmet tanúsított az állatorvosképzés iránt, hogy — már visszavonulása idején — a Főiskola az állatorvos-tudomány tiszteletbeli doktorává fogadta.

A tudomány, a technika legújabb eredményeinek alkalmazására volt szükség a Darányi által szorgalmazott regionális fejlesztési témák megoldásához is. Az ún. rutén, majd a székely akció, a havasi gazdálkodás a kor színvonalát meghaladó természetvédelmi feladatokat is jelentett. Hasonlóan megelőzte korát az a — jórészt idegenforgalmi fejlesztés—beruházás, amit a Magas-Tátra kiemelt körzeteiben, a Csorba-tónál, a *Déli-Kárpátokban*, majd a Balaton-felvidéken indított el Darányi. (Ez utóbbira Tihanyban egy obeliszk is emlékeztet.)

(4) Egy agrárország, egyáltalán az árutermelés számára mindig elsőrangú kérdés a biztonságos piac, különösen pedig akkor, amikor olyan versenytársak jelennek meg — azonos áruval, azaz gabonával — mint az amerikaiak és az oroszok. A hazai termelési színvonal emelkedése, de a Monarchián belüli *vám-*

jogi viták, s egyéb, közgazdasági okok miatt is előtérbe került a piac, az agrárkereskedelem és -hitelezés ügye.

Darányi Ignác küld először gazdasági tudósítókat (mezőgazdasági attasékat) Magyarország fontos külföldi partnereihez. Így pl. Berlinbe, New York-ba, Szentpétervárra és — Bukarestbe. Jogosan kérdezhetette egy beszédében Darányi: „Ki tagadná, hogy tárcám a pénzügyi és a kereskedelmi tárcának számos kérdésével van kapcsolatban? A *mezőgazdaság minisztériuma...lassan, észrevétlenül, a viszonyok súlya alatt átalakult közgazdasági minisztériummá*” (8 — kiemelés: R.P.) És ez nem volt Darányi ellenére.

Ami elkerülhetetlennek bizonyult

(5) A jogszabályok, a törvénytervezetek számát tekintve elmondhatta volna Darányi azt is, hogy igazságügyi minisztériummá alakult a mezőgazdasági tárca. A legtöbb vitát, sőt, támadást a *jogalkotás* váltotta ki. Nyilvánvaló, hogy a különféle szervezeti, érdekképviseleti stb. megoldások jogi szabályozást követeltek. A jogszabály-tervezetek egy része — a parlamenti rendnek megfelelően — a képviselőház elé került. Érthető, ha az ötödik nagy témakörnek e feladatok ellátását jelöljük meg. Darányi 1881-től volt országgyűlési képviselő, ismerte tehát a Ház mechanizmusát, ám a több, mint ötven jogszabály előterjesztése mégsem lehetett könnyű feladat. A legnagyobb vitát — a korra jellemzően — a szociálpolitikát, a munkásbiztosítást, valamint a mezőgazdasági munkaadó és munkavállaló viszonyát szabályozó törvények váltották ki. Aratósztrájkok, agrárszocialista megmozdulások idején, feszült politikai légkörben csak a kiegyensúlyozás különleges képességével voltak megalkothatók ezek a törvények. Mivel ez utóbbiak megítélésében térnek el leginkább az álláspontok Darányi tevékenységének értékelésében, kissé részletesebben foglalkozunk velük.

Főlöszleg hangsúlyozni, hogy *éles érdekellentétek voltak a munkavállalók* (summások, kubikusok, napszámosok) és a *munkaadók* (uradalmak, nagygazdák) között. Az előbbieket nyomorúságát — és elkeseredését — növelte a mind rövidebb időre szóló és kicsi részesedéssel kecsegtető szezonmunka s a munkavállalói túlkínálat, valamint a munkaadóknál előforduló visszaélések, túlkapások és a megállapodások helyett a karhatalom és sztrájk török igénybevétele. Az utóbbiakat a piaci áresés a túlkínálat nyomasztotta. Az új mezőgazdasági munkástörvény előírta, hogy jogvédelem csak akkor illeti meg a feleket, ha a munkavállalói szerződést *írásban kötötték a község jegyzőjének és az előljáróság egyik tagjának a jelenlétében*. Megtiltja az elszerződést és kötelezi a munkaadót is vállalni kötelezettségeinek teljesítésére.

A földmunkás mozgalom elítélte az új, 1898. évi II. törvénycikket főleg a sztrájkba lépés büntetése, és a munkára kötelezés lehetősége miatt. Nevezték ezért rabszolgatörvénynek is. A közigazgatás, a szolgabírók pedig az őket terhelő feladatok miatt, a nagybirtok képviselői az előírt kedvezmények, a bérminimum és a garanciák stb. szabályozása miatt bíralták. Vagyis: egyensúlyozva, a radikális és a konzervatív igények között lépett előre Darányi minisztériuma. Mondhatnánk: Nyugat és Kelet mezsgyéjén egyensúlyozva, kiutakat, ösvényeket keresve, polgárit is, feudálisat is járva. Hátszélben alig, jórészt ellenszélben...

Egy másik törvényben is sikerült — az 1899. XLI. t.c.-ben — a szerződések kötelező tartalmát előírni, beleértve pl. a munkavállalók utazási költségeinek

megtérítését és munkába állás utáni kifizetését. A távoli földmunkára (kubikolásra) és az erdőgazdasági munkára szerződő, utazó munkavállalóknál ez nem volt elhanyagolható igény. Más kérdés, hogy a másik oldal nemegyszer igyekezett kibújni kötelezettségei alól és a hatóságok gyakran — érdekösszefonódások által is — a birtokosok, a munkaadók mellett álltak ki.

Nagy lépést jelentett az Országos Gazdasági Munkás- és Cseléd-segélypénztárról szóló 1900. évi törvény megalkotása. Bevezették a gazdasági cselédek baleset elleni kötelező biztosítását. A munkaadó — büntetés terhe mellett — nem hárihatta át a biztosítási díjat a kedvezményezettre. Csoda-e, hogy ezt is megpróbálták kijátszani, lehetőleg nem fizetni?

A legtöbbet emlegetett, az aratósztrájkok elmúlását is messze túlélő Darányi-törvény volt az 1907. évi LXI. t.c., röviden nevezve: a cselédtörvény. Még a két háború közötti időben is mérvadónak kellett tekinteni, hogy „gazdasági (külső) cseléd az, aki szerződéssel kötelezi magát, hogy valamely gazdaságban személyes és folytonos szolgálatokat bérért teljesít legalább is egy hónapon át”. Továbbá: „Minden gazdasági cselédnek szolgálati cselédkönyvvel kell bírnia” és azt köteles a gazdának megőrzésre átadni. (9) Részletes előírást tartalmazott a törvény szinte az egész munkarendre, a munkaszüneti napokra, a cseléd és családtagjai betegellátására, a gyermekek iskoláztatására, a szegődményes föld kiadására, továbbá sok más kétoldalú kötelezettségre. Kimondja pl. azt, hogy „Tilos és semmis a cselédet arra kötelezni, utasítani, hogy a cseléd bármit is a gazdánál, vagy az általa megjelölt embernél, cégnél vásároljon”. Am kimondja a törvény azt is — az egyik legtöbbet bírált szakaszban —, hogy „a kiskorú cseléd 18 éves koráig a gazda házi fegyelme alatt áll”. Ez utóbbi tételre is utaltak bírálói, agrárszocialista ellenfelei, amikor „deres-törvény”-ként apasztrofálták ezt a jogszabályt. A törvény egyébként a feudális maradványok sorát törölte el, pontosabban iktatta ki a jogrendből. A mindennapi gyakorlatból sajnos nem, ám ez már nem a törvény betűjével és elveivel, hanem közállapotaink egészével volt (és van) kapcsolatban. A törvény nem tudott mindig a gyengébb fél védelmére kelni, legfeljebb végső menedéket jelenthetett.

(6) Hatodiknak — utolsónak — a legfontosabb, minden agrárpolitika koronája, a *tulajdon- és birtokstruktúra* említendő. Azaz: a földkérdés, akár csupa nagybetűvel. Ez az, amiben Magyarországra a legkevésbé tört be a Nyugat és így leginkább (és később kitűnt, hogy legtovább) maradt fenn a termelési kultúrában az a Kelet, amely gazdasági rendjében, nyomásos gazdálkodásában, társadalmi és gazdasági filozófiájában a tegnapot védte, az elmaradottságot, a latifundiumot konzerválta.

Polgári fejlődésnek utat nyitó („amerikai utas”) földparcellázásról szó sem volt. (Achim javaslata is a 10 ezer holdat meghaladó nagybirtokokkal foglalkozott.) Darányi egyik elődje, gróf Bethlen András is csak a kötött forgalmú földek felparcellázásáról értekezett 1893-ban és a magyar farmrendszert egyenként 300 holdas tagokban (és a hozzá tartozó épületekkel, kerttel) vizionálta. (10) Darányi első telepítési javaslata egy már létező telepítési törvényhez — az 1894. évi V. t.c.-hez — csatlakozott, amely csekély eredménnyel járt. Új javaslatot dolgozott tehát ki, de ez a parlamenti tárgyalásig sem jutott el. A következő kabinetben — Tisza István gróf kormányában — azután nem kell földművelésügyi miniszternek Darányi (1903-ban), de Tiszának nem kell telepítési akció sem. Programjából is kimarad, nem áldoz rá a költségvetés sem.

Ellenez mindenféle földosztást. „A világrenden nem változtathatunk” — szögezte le Tisza. (11)

Amikor (1906-ban) ismét a kormányba (Wekerle S. koalíciós kormányába) kerül Darányi, már országos az igény a *tervszerű birtokpolitikai akció* kidolgozására. Kossuth Ferenc, a függetlenségek vezére, Darányi minisztertársa, a hitbizomány teljes megszüntetését követelte, s felhasználásukat birtokpolitikai célokra, azaz telepesfalvak kialakítására.

A bérmunka alkalmazását alacsony hatékonyságúnak minősítik az elmélet emberei is. „A mezőgazdasági technika haladása a földművelés olyan szervezetét hozza létre — írják 1908-ban —, amelynek keretében a munkás nem munkaerejét, hanem munkatermékeit bocsátja áruba. Egyenlőre a kisgazdaságban és ennek szövetkezeteiben találjuk fel ezt a szervezetet”. (12)

Elkészül — sajnos csak 1909-re — Darányi második, valóban nagy, telepítési javaslata. A törvényjavaslat vallja, hogy „a föld annyira alapja az állami és a társadalmi életnek és a földbirtok megosztása annyira befolyásolja az állami és társadalmi élet fejlődési irányát, hogy a népesség és a földbirtok arányos megosztását lehetővé tenni: az államnak elvitázhatatlan kötelessége”. (13) Még a külföldről visszatelepülő magyarokra is volt gondja a javaslatnak. Kitért a szövetkezésekre, a haszonbérletű társulatokra, a „közös haszonra való gazdálkodás” lehetőségére (pl. gyümölcsös telepítések esetében) és sok új módzatra.

Kartácstűzet zúditott rá — a hosszú egyeztetés ellenére — a konzervatív nagybirtok. A javaslatot Darányi „népszerűség-hajhászat”-ának bélyegezték, s — ahogyan utaltunk már rá — világvége hangulatot keltettek körülötte. Céljukat elérték: a törvényjavaslat a parlament fiókjában maradt. Évtizedekre. Darányi azt érezhette, amit később az egykori antináci arisztokrata, aki braziliai emigrációjában így sóhajtott fel: „*Oh, magyar Gironde, milyen szomorú a sorsod, konzervatív vagy a forradalmárnak, s forradalmár a konzervatív*”. (14) Szerette volna száműzni a pártpolitikát az agrárkérdés rendezéséből, de ez nem sikerült, nem sikerülhetett. Tudta persze, hogy politikai ellenfelein kívül számosak a szövetségesei, támogatói. Ezért is tette gyakorlattá, hogy a minisztérium tanácsadófüzetei a „*elkészeknek, tanítóknak és községi jegyzőknek ingyen küldetik meg*” ha levélben azt kéri. Darányi egyéniségére jellemző az is, ahogyan sokévi teljesítményét minősítette. Azt vallotta, hogy „a mezőgazdaság terén elért eredményeket az egész magyar gazdaosztállyal kifejtett közös munkásság által értük el”. Így írt miniszterként, a szakemberekhez fordulva. (15)

A Wekerle-kormányt 1910. január 17-én felmenti a király. Darányi Ignác másodszer — és végleg — *elbúcsúzik a mezőgazdasági tárcától, munkatársaitól 1910. január 21-én.*

Az első világháború utáni „utódállamokban” átalakul, törvények által megszűnik a nagybirtok, s polgárosodásnak indul a falu. A Magyar Királyságban, agrártársadalmában *tovább él a 19. század.* Tovább, mert „Magyarországon — írta Veres Péter — ugyanakkor, amikor ránkjött a kapitalizmus, nem ment el a feudalizmus sem”. (16) Maradt a földbirtokviszonyokban s így maradt — főleg — az agrártársadalomban, falvainkban.

Darányi Ignác a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja 1909-től. A Dumamelléki Református Egyházkerület főgondnoka, majd a Magyar Gaz-

daszövetség elnöke. A napi politikától felmentése után visszavonul. Amikor a Felsőház tagja lesz 1927. január 1-től, a főrendek életében már nem vesz részt. Ugyanennek az évnek áprilisában a tassi református temető fogadja örökös lakójává. Sírját a Darányiak sírkertjében Tass Református Gyülekezete gondozza. Szobra 1931-től a Városligetben állt, jelenlegi helye ismeretlen.

IRODALOM:

- 1 A hazai feldolgozások között v.ö.: *Kerék Mihály* (1939): A magyar földkérdés. *Nagy Imre* (1950): Agrárpolitikai tanulmányok. A parasztság Magyarországon... 1848—1914. I—II., Szerk: *Szabó István* (1972). *Hanák Péter* (1964): A Monarchia alkonya. 1890—1918. In: Magyarország története II. szerk.: *Molnár Erik*. A magyarok krónikája. Szerk.: *Glatz Ferenc* (1995).
- 2 A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabeditásától napjainkig. *Gurist Péter* szerk.: (1998) Magyarország agrártörténete (1996). Szerk.: *Orosz I.—Fűr L.—Romány P.* A magyar élelmiszeripar története (1997). Szerk.: *Súki J.—dr. Tóth Zs. I.*
- 3 *Simon Péter* (1953): A századforduló földmunkás- és szegényparaszt mozgalmai 1891—1907. *Farkas József* (1989): „Ne legyen többé se úr, se szolga!”
- 4 *Czettler Jenő* (1940): Előszó. In: *Kendi—Finály I.*: A magyar földért 4. o.
- 5 *Molnár M. Eszter* (1997): *Achim L. András emlékezete* 9. o.
- 6 *Kerék Mihály* i.m. 111. o.
- 7 *Bernát István* (1931): *Darányi Ignác t. tag emlékezete*. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. XXI. kötet. 5. sz.
- 8 *Kendi—Finály I.* (1940): A magyar földért (Darányi Ignác élete és munkássága). 222. p. Idézi beszédeit, országgyűlési felszólalásait, a minisztérium költségvetési adatait
- 9 *Gyakorlati Gazdalexikon* (1927). Szerk.: *Mille Géza*; I—II. 406—407. o.
- 10 *Bethlen András gróf* (1893): *Magyar Farm-rendszer*. M. Kir. FM kiadása.
- 11 *Pölöskei Ferenc* (1985): *Tisza István* 40—44. o.
- 12 *Solt Katalin* (1993): Egy agrárközgazdász a század elejéről: *Dániel Arnold*. In. *Ünnepi dolgozatok Mátyás Antal...* Szerk.: *Halász Géza—Mihalik István*. Aula Kiadó, BKE. 69—70. o.
- 13 Idézi *Kerék M.*: A magyar földkérdés 95.old.
- 14 *Dessewffy Gyula* (1987): *Tanuvallomás*, Bp. 1997. Agroiinform XII. o.
- 15 *Darányi Ignác* (1903): *Útmutató a gazdasági tudósítók számára*, Pallas Rt. Bp. 402. 4. o.
- 16 *Veres Péter* (1948): *A paraszti jövedő*, Sarló, 256 o.